

SIMONOVITS ANDRÁS

Hogyan óvjuk meg az (amerikai) társadalombiztosítási nyugdíjrendszert?

Magyar szemmel P. A. Diamond–P. R. Ország
Saving Social Security című könyvéről*

Az elmúlt években több cikk jelent meg a magyar szaksajtóban, amely különféle országok nyugdíjrendszereivel foglalkozott: például Müller [2000] a latin-amerikai és posztzocialista párhuzamokról, Gedeon [2001], [2003] a német és a brit nyugdíjrendszerről, valamint Németh [2003] általában a nyugdíjrendszerekről. Az amerikai nyugdíjrendszerről és reformjáról azonban csak az újságokban és Simonovits [2002]-ben olvashattunk, s ez nem véletlen: az ottani nyugdíjrendszer és az egész gazdasági környezet nagyon élesen eltér az itthonitól, tehát kevés közvetlen támpontot nyújthat a hazai elemzőnek. Mindössze Kotlikoff [1996] cikke jelent meg magyarul (fordításomban), amely elegáns, de elvont modelljével az amerikai társadalombiztosítási rendszer tőkésítése és magánosítása mellett érvelt körültekintően. Stiglitz [2000] tankönyvének némileg németesített és magyarosított leíró fejezete nem tartalmazza az amerikai nyugdíjrendszer eredeti leírását, de azért jó támpontot nyújt az érdeklődőnek.

Most jelent meg egy könyv Peter A. Diamond és Peter R. Ország tollából, amely az *amerikai tb-rendszer megóvása* (megmentése?) mellett foglal állást (Diamond–Ország [2004]). (Az angol *Social Security* szó szerint a magyar *társadalombiztosítás* szónak felel meg, azonban az amerikai társadalombiztosítás a kötelező nyugdíjrendszeren túl csak részleges – szegények és idősek számára nyújtott – egészségügyi biztosítást tartalmaz.) Tekintettel az Egyesült Államok fontosságára és a könyv színvonalára, célszerűnek tartom, hogy megismertessem az olvasókat a védelem főbb érveivel, ugyanakkor rámutassak a számunkra adódó tanulságokra. Helyszűke miatt nem térek ki részletesen a vitában felvetődő más álláspontokra, csak a legszükségesebb mértékben utalok helyenként a legújabb kormányzati bizottság állásfoglalására (*President's Commission...* [2001]), de ugyanezt tettem az ellentétes álláspont magyar nyelvű közreadásakor (Kotlikoff [1996]).

Egyes résztvevők elfoglaltságára és a vita élességének érzékeltetésére bemelegítésként egy rövid párbeszédtdredekert idézek egy korábbi vitából (Aaron–Shoven [1998]):

Robert J. Barro: „A transzferek nagy része egyazon kiterjesztett család különböző tagjai között áramlik. Például anyám évente 7600 dollárt kap, míg fivérem és én körülbelül 16 000 dollárt fizetünk be. Azt gyanítom, hogy ez még anyám számára sem túl jó üzlet.” (114. o.)

Henry J. Aaron: „Még Barro is felismeri, hogy valamilyen kötelező megtakarításra szükség van. Ez azért figyelemre méltó, mert úgy tűnik, Barro nem érti, hogy számára is, aki gazdag és elismert professzor, konzultáns és jegyzetíró, értelmes dolog nagyobb járulékot fizetni, mint amekkora járadékot az anyja kap, mert így más, kevésbé szerencsés egyének a rászorultsági vizsgálat nélkül is hozzájutnak egy kis szociális segélyhez.” (163. o.)

A könyvismertetés előtt néhány szó a szerzőkről: Diamond az MIT világhíres pro-

* Köszönetet mondok Augusztinovics Máriának, Koren Miklósnak és Kőrösi Gábornak hasznos észrevételeikért.

fesszora, aki 1978-tól kezdve Mirrleesszel együtt több cikkben is alkalmazta a mechanizmustervezés eszközeit (*Mirrlees* [1971]). Rámutattak arra, hogy amennyiben a kormányzat nem tudja megfigyelni, hogy az egyének valóban rokkantak-e, vagy sem (aszimmetrikus információ), akkor az úgynevezett biztosításmatematikai méltányosság elve nem alkalmazható (például *Diamond–Mirrlees* [1978], *Simonovits* [2002] és *Eső–Simonovits* [2003]). Elméleti munkássága nem akadályozza, hanem segíti gyakorlati munkásságában. Régóta szerepet vállal az amerikai tb-rendszer reformjában, és 1996-ban elnöke volt a Clinton-elnök által kinevezett nyugdíjreform-bizottságnak.

A másik szerző, a magyar származású Peter R. Ország a befolyásos, demokratapárti Brookings Intézet (Washington) neves kutatója, aki a Clinton-kormányzatban különleges gazdaságpolitikai tanácsadó volt. A nyugdíjügyekben tájékozottabb magyar olvasó nevét a Nobel-díjas Joseph Stiglitzcel, a Világbank akkori alelnökével együtt írt, mítoszdöntő írásából ismerheti (*Ország–Stiglitz* [2001]). Ebben a cikkben szembe fordultak a Világbankban azóta is uralkodó, a tőkésített magánnyugdíj-rendszer dominanciáját támogató nézetegyüttessel (*World Bank* [1994]).

Cikkem további része szakaszokra tagolódik: az elsőben röviden ismertetem az amerikai tb-rendszer helyzetét, a második szakaszban Diamond–Ország-szerzőpáros által javasolt reformokat vázolom, a harmadikban pedig néhány hazai tanulságra hívom föl a figyelmet.

Az amerikai tb-rendszer

Ismert, hogy az Egyesült Államok a világ leggazdagabb országa, ahol az állami újraelosztás foka jóval szerényebb, mint az EU tagországaiban általában. A tb-nyugdíjkiadások aránya a GDP-ben szintén jóval kisebb, mint a fejlett országok többségében. 2000 körüli adatokat idézve, az amerikai arány 4,6 százalék, szemben a német vagy a francia 12,5 százalék körüli értékkel, és hasonló a brit 4,4 vagy a holland 5,2 százalékhoz. Ennek az eltérésnek több oka is van: az amerikai népesség fiatalabb, később megy nyugdíjba, de mindenkifelett Amerikában, (Nagy-Britanniában és Hollandiában) a tb-nyugdíjrendszer mellett jelentős magánnyugdíj-rendszer létezik. Az említett makromutatók azonban sok mindent elfednek: „Az [amerikai] tb-nyugdíjak a 65 évnél idősebb népesség majdnem kétharmada esetében a teljes jövedelem több mint felét teszik ki. Még meglepőbb, hogy a tb jelenti a jövedelemnek legalább a 90 százalékát az időskori nyugdíjasok majdnem egyharmada esetén, és 100 százalékát a nyugdíjasok 20 százaléka esetén” (*Diamond–Ország* [2004] 15. o.). A többpillérűségből következik, hogy az átlagos tb-nyugdíj viszonylag kicsi, az átlagkeresetnek körülbelül a fele (a bismarcki hagyományokat követő nyugat-európai államokban ez 70 százalék fölött van, ott persze nincs magánnyugdíj). És ez az arány is csak úgy jön ki, hogy a tb-nyugdíj erősen *regresszív*: minél nagyobb az egyén életpálya-keresete, annál kisebb részét kapja vissza (havi) nyugdíjban. Például a nyugdíjbeszámítás kereseti maximumát elérő egyén esetén ez a helyettesítési arány a bruttó keresetnek csak 30 százaléka. A degresszió a magyar rendszerhez hasonlóan csökkenő mértékű, sávós beszámítással valósul meg.

Beszélnünk kell még arról, hogy a *teljes nyugdíjat biztosító* (az úgynevezett *normális*) *korhatár* eleve magas, 1999-ig 65 év volt, és azóta fokozatosan emelkedik: 2004-ben már 10 hónappal több, és némi szünet után tovább emelkedve, 2022-ben eléri a végcélként szolgáló 67 évet. Aki a korhatár előtt megy nyugdíjba, az évente sokat veszít a nyugdíjából: például a legkorábban, 62 évesen nyugdíjba vonuló egyénnek 20 százalékkal csökken a nyugdíja. Aki viszont tovább dolgozik, az jelentős jutalmat kap: például két év továbbdolgozás esetén 13 százalékot (*Diamond–Ország* [2004] 20. o.). Ez a kiigazítás átlagosan *biztosításmatematikailag méltányos*: amennyivel többet fizet be, illetve

kevesebb ideig kap nyugdíjat, annnyival emelik a nyugdíját a normálváltozathoz képest. (Mivel a tovább dolgozók statisztikusan tovább is élnek, ez nem igaz, de ezzel itt nem törődünk.)

Röviden szólunk a rokkantsági és hozzátartozói nyugdíjakról is. A rokkantsági nyugdíjat rövidebb szolgálati időre határozzák meg, és utána nem a keresetekkel, hanem az árakkal indexálják. Tehát aki korán megrokkban, annak a reálbérek növekedése miatt sokkal kisebb a nyugdíja az öregségi korhatár elérésekor, mint egy hasonló kezdetű, de teljes keresetpályájú egyénnek.

A hozzátartozói nyugdíjakkal a legnagyobb gond az, hogy még mindig az amerikai tb-rendszer bevezetése idején fennálló (1935–1938-as) helyzetet tükrözik, amikor a keresőkorú nők zöme nem volt állásban: ha egy férfinak a felesége soha életében nem dolgozott, akkor megfelelő életkor elérése után ketten együtt a férj nyugdíjának a másfélszeresére jogosultak. Az özvegyi és az árvasági nyugdíj is fontos szerepet játszik.

Az amerikai kormányzat már 1983 előtt szembesült a tb-rendszer egyensúlyi problémáival, és 1983-ban Alain Greenspan (a jelenlegi Fed-elnök) vezetésével egy kétpárti bizottság megreformálta a korábbi tb-rendszert. Bevezette a következetesen indexált járulék- és járadékrendszert: a nyugdíjba vonuló egyén legjobb 35 évi keresetét valorizálva (az átlagos amerikai keresetek növekedésével felszorozva a nominális értéket) és átlagot képezve számítják az egyén átlagkeresetét (AIME). Az átlagkeresetből nyugdíjat számító három kulcs értéke változatlanul meredeken csökken: 90, 32 és 15 százalék, a sávhatárok és a beszámítási maximum az átlagkeresetek növekedését követik. 2003-ban 606 dollárig 90 százalék, 606 és 3653 dollár között 32 százalék és 3653 és 87 000 dollár 15 százalék került be az évi nyugdíjba. A stabilitásra jellemző, hogy a munkáltatói és dolgozói járulékkulcs az 1983-as reform óta 6,2–6,2 százalék.

Külön kell szólnunk az amerikai tb-nyugdíjrendszer egyik sajátosságáról, a *tartalékalapról*. A rendszer tervezői 75 éves előrejelzés alapján már 1983-ban látták, hogy a népesség elöregedése hatalmas nehézségeket fog okozni 2010 után. Ezért olyan szabályokat dolgoztak ki, olyan kulcsokat határoztak meg, amelyek először jóval nagyobb bevételt biztosítanak a tb-nek, mint amennyire a folyó kiadások fedezéséhez szükség van, és várhatóan csak 2015 körül fordul meg az egyenleg, attól kezdve a folyó kiadások felülmúlják a folyó bevételeket. A legújabb, egyébként bizonytalan és gyakran változó előrejelzések szerint e tartalékalap 2042-ben merül ki, és akkor mindenképpen változtatni kell a jelenlegi rendszer működésén. A rendszer „jóindulatú és tárgyilagos kritikusai” ezt a helyzetet nevezik a tb küszöbön álló válságának és csődjének.

Mivel az amerikai tb-rendszerben 1983 és 2041 között egy hatalmas tartalékalap képződik, majd bomlik le, a szerzők külön elemzik, hogy mi a kapcsolat a tartalékalap felépítése-elköltsége és az aggregált megtakarítások között. Szerintük ez, a hagyományos felosztó-kirovó rendszeren túlmutató, részben tőkésített tb-rendszer helyes irányban osztja el a terheket a korosztályok között a népességöregedés folyamatában. Ugyanakkor nem titkolják el, hogy vannak neves közgazdászok (például *Schieber–Shoven* [1999]), akik kétségbe vonják az egész tb-tartalékalap létrehozásának értelmét. Az ellenzők szerint a tartalékalap felhalmozását a kormányzat fokozódó eladósodása kíséri, felélését pedig többletadózás fogja fedezni – mintha nem is létezett volna a tartalékalap. Anélkül, hogy *Diamond–Ország* [2004] lesöpörné ezeket az ellenérveket az asztalról, reményét fejezi ki, hogy Schieber és Shoven téved. A reményen túl a szerzőpáros azzal érvel, hogy a tartalékalap folyamatos felhalmozásával párhuzamosan a kormányzati költségvetési hiány jelentős mértékben ingadozott: a folyamat elején és jelenleg hatalmas hiány, 2000 körül hatalmas többlet alakult ki.

Természetesen nem célszerű megvárni az utolsó pillanatot a reform elkezdésére. Mi-

nél előbb hirdetik meg a reformot, annál fokozatosabban lehet bevezetni, annál simább az átmenet. *Diamond–Ország* [2004] éppen ezt kívánja megvalósítani.

Reformcsomagjukkal a szerzők nemcsak a tb hosszú távú egyensúlyát akarják biztosítani, hanem bizonyos pótlólagos javításokat is elvégeznének, anélkül, hogy a költségvetés többi részét terhelnék. (Elképzeléseik egy része más tervekben is megjelenik, de az átfedésekkel nem foglalkozunk.)

Kezdjük a tb hosszú távú hiányának a kérdésével (4. fejezet)! A szerzőpáros az *1. táblázatban* foglalta össze a biztosításmatematikai egyenlegben 1983 óta bekövetkezett változások forrásait.

1. táblázat

A biztosításmatematikai egyenlegben 1983 óta bekövetkezett változások forrásai*

Változások	Változás/beszámított keresettömeg (százalék)
A gazdasági feltevésekben	-0,17
A demográfiai feltevésekben	0,68
A számítási módszerekben	-0,75
A záró évben	-1,15
A törvénykezésben	0,16
A rokkantsági feltevésekben	-0,69
Az egyenlegben 1983 és 2003 között	-1,91

* *Diamond–Ország* [2004] 4-1. doboz, 57. o.

Az *1. táblázat* nem kíván különösebb kommentárt. Csupán a következőket emeljük ki: a demográfiai kilátások jelentősen javultak, azonban a számítási módszerek változása elvitte e javulást. A reform számára különösen lényeges, hogy a záró év természetes eltolódása miatt egyre több kedvezőtlen év került be a 75 éves szakaszba.

Külön kell foglalkoznunk egy váratlan tényezővel, a jelentősen megnövekedett kereseti egyenlőtlenségek hatásával. Első látásra azt gondolhatnánk, hogy mivel a nyugdíjrendszer átlagokkal dolgozik, a kereseti egyenlőtlenségeknek semmilyen lényegese hatása nincs a nyugdíjrendszer egyenlegére. Ez igaz is volna, ha nem lenne a kereseti korlát, amely fölötti keresetek nem számítanak bele sem a járulékbba, sem a járadékba. Bár a kereseti korlát arányos az átlagkeresettel, és a keresőknek nagyjából azonos hányada kerül a korlát fölé, azonban a kieső keresettömeg nagyon megnőtt: az 1983. évi 10 százalékos mélypontról 2000-re elérte a teljes keresettömeg 15 százalékát!

További bonyodalom, hogy a rosszul és jól kereső férfiak halandósága közti különbség 1960 és 1997 között nagyon szélesre nőtt, a nők között mindig meglevő jelentős különbség pedig enyhén tovább emelkedett (*Diamond–Ország* [2004] 4–7. ábra, 68. o.).

Elérkeztünk a legsúlyosabb kérdéshez, a *hagyatéki teherhez* (*legacy burden*). Ismert, hogy a tb-nyugdíjrendszerek bevezetésekor az első korosztályok anélkül kaptak tb-nyugdíjat, hogy előzőleg komolyabb összeget fizettek volna a tb-nek. Ezt a tb-ellenzők egy része potyautas-jelenségnek írta le, más részük és a tb-támogatók a rendszer szükségképeni vonásaként ábrázolta (*Gál és szerzőtársai* [2001]). Feltételezhető, hogyha a Nagy Válság és a második világháború miatt a korábbi magánnyugdíj-rendszerek nem mentek volna csődbe, akkor senkinek sem jutott volna eszébe bevezetni az általános tb-nyugdíj-rendszereket (vö. *Németh* [2003].)

Semmi sem veheti vissza utólag azt a korosztályok közti jövedelemtranszfert, amely a társadalombiztosítás bevezetésével világszerte végbement. Egyetlen kérdés marad. Hogyan osszuk meg e hagyatéki terhet a teherviselésre kötelezhető korosztályok között? Ha

a 2004-ben legalább 55 évesek (jelenlegi és jövőbeli) nyugdíját nem akarjuk csökkenteni, akkor e terhelés Amerikában körülbelül 11,6 ezermilliárd dollár. A terhelés és finanszírozását jelentősen befolyásolja a termékenységi és bevándorlási ráta. Az Egyesült Államokban mindkét mutató – a múltbeli tényleges és a jövőbeli várható – sokkal nagyobb, mint Európában, beleértve Magyarországot. A belátható jövőben azonban mindkét mutató értéke jelentősen csökken a múlthoz képest: a teljes termékenységi mutató 2 körüli értékre marad, és a bevándorlási arány 0,4 százalékról 0,2 százalékra csökken. Ennek következtében a társadalombiztosítási rendszer belső hozamrátája, a teljes beszámított keresettőmeg évi növekedési üteme 2,8 százalékról 1,3 százalékra csökken.

Diamond–Ország-szerzőpáros reformterve

Most már rátérhetünk a szerzőpáros reformtervének ismertetésére (*Diamond–Ország* [2004] 5. fejezet). Mint a korábbi 1983-as csomag, a Diamond–Ország-terv is vegyíti a relatív járadékcsoökkentés és a járuléknövelés elemeit. A hosszú távú hiány három forrásának megfelelően a terv is három részből áll, amely rendre a növekvő élettartammal, a növekvő kereseti különbségekkel és a hagyatéki terheléssel foglalkozik.

A relatív járadékcsoökkentés és a járuléknövelés kombinálása nem magától értetődik: a legtöbb terv, beleértve a Bush-kormányzatét is, csak a járadékot csökkenti. A szerzők szerint ez egyoldalú, és messze elmarad a lehetséges társadalmi optimumtól.

A várható élettartam miatti korrekció. Már említettük, hogy az 1983-as terv is előrelátóan fokozatosan emeli a teljes nyugdíjhoz szükséges korhatárt 65 évről 67 évre. Vannak olyanok, akik tovább emelnék a korhatárt, figyelmen kívül hagyva, hogy a legtöbb dolgozó már a 65 éves korhatárt sem tölti munkában. Ugyanakkor nem célszerű csak járulékemeléssel lépést tartani a várható élettartam emelkedésével, szükség van a járadékok relatív csökkentésére is. Elkerülendő a hirtelen változásokat, érdemes folyamatosan módosítani a várható élettartam számítását, ahogyan ez Svédországban már jelenleg is a gyakorlat.

A növekvő kereseti különbségek miatti kiigazítás. Korábban már említettük, hogy a növekvő kereseti különbségek miatt megváltozott a kereseti maximum fölötti keresettőmeg részesedése a teljes keresettőmegben. Ezt a változást kívánják jelentősen megadóztatni a szerzők. A reform szemléltetéséhez két feltételezett dolgozót tekintenek: a kiskeresetűt (2003-ban 15 600 dolláros keresettel) és a maximális keresetűt (2003-ban 87 000 dolláros keresettel). Jelenleg a 65 éves korban járó nyugdíj 8380, illetve 20 700 dollár lenne. Diamond–Ország-szerzőpáros felteszi, hogy az átlagos halandóságtól a kiskeresetű halandósága 15-ről 30 százalékra nőtt, a maximális keresetűé ugyanígy csökkent. Belátható, hogy változtatás nélkül a két dolgozó életpálya-keresetének aránya 2,76-ról 3,10-re nőne. Ha a legnagyobb keresetűek sávós járadékkulcsát a jelenlegi 15 százalékról fokozatosan 10 százalékra csökkentenék, akkor a szóban forgó hányados csak 2,83-ra emelkedne.

A hagyatéki költségek fedezete. Számítások szerint a jelenlegi 12,4 százalékos járulékkulcson belül körülbelül 3–4 százalékpont szolgál a társadalombiztosítási hagyatéki terhelés fedezetére. A szerzők szerint általánossá kellene tenni a tb-rendszert, kiterjesztve hatáskörét a tagállami és helyi tisztviselőkre is. Emellett a kereseti maximum fölötti részre is ki kellene terjeszteni a társadalombiztosítási hagyatéki adót. (Ilyen kiterjesztés már megvalósult a Medicare kórházi biztosítás részére, ennek kulcsa 2,9 százalék.)

Általános társadalombiztosítási hagyatéki adó a tb-járulékokra és járadékokra. A közembereket sem lehet azonban megóvni a társadalombiztosítási hagyatéki adó fedezetétől. Mivel 2022-ig úgy is folyamatosan szigorodnak a tb-feltételek, elegendő lenne 2023-tól

bevezetni a társadalombiztosítási hagyatéki adót. Attól kezdve a nyugdíj minden évben 0,31 százalékkal csökkenne a jelenlegi szabályok szerintihez képest az új nyugdíjasok esetén. A járulékkulcsot elegendő lenne évi 0,26 százalékkal (nem százalékponttal) emelni.

Összegzés. A 2. táblázatban összegezzük a reformcsomagjuk hatásait. A jobb áttekinthetőség miatt a táblázatban szerepelnek olyan reformok, amelyeket csak később fejtenek ki a szerzők. Egy külön táblázat (*Diamond-Ország* [2004] 5-3. táblázat, 98. o.) összefoglalja, hogy milyen más tervek tartalmaznak hasonló vagy kapcsolatos terveket. A bevétel emelését egyetlen más terv sem javasolja.

2. táblázat

A javasolt reformok hatása a tb 75 éves aktuárius egyenlegre

Javaslat	Egyenleghatás az adózott keresettömeg százaléká
<i>Növekvő várható élettartam miatti</i>	
Járadékcsoökkentés	0,26
Járadéknövelés	0,29
Részösszeg	0,55
<i>Növekvő kereseti különbségek miatti</i>	
Kereseti maximum növelése	0,25
Nagykeresetűek járadékának csökkentése	0,18
Részösszeg	0,43
<i>A hagyatéki költség méltányos elosztása miatt</i>	
A tb hatáskörének kiterjesztése	0,19
A kereseti maximum fölötti kereset adóztatása	0,55
Járadékok és járulékok adóztatása	0,97
Részösszeg	1,71
A tb-funkciók erősítése	-0,43
Kereszthatások	-0,26
Összesen	2,00

Forrás: *Diamond-Ország* [2004] 5-2. táblázat, 97. o. Az Office of the Actuary Social Security Administration emlékeztetője alapján végzett szerzői számítás.

A Diamond-Ország-szerzőpáros külön fejezetben (6. fejezet) foglalkozik a tb társadalombiztosítási feladatainak erősítésével. Röviden a következő javaslatokat teszik.

Az alacsony életpálya-keresetűek helyzetének a javítása. Minél kevesebbet dolgozik valaki élete folyamán, annál nagyobb valószínűséggel lesz szegény nyugdíjas. 1993-ban a nyugdíjasok 9 százaléka minősült szegénynek. Ebből 10 százalék legalább 41 évet dolgozott, és további 40 százalék 20 és 40 év közötti időt dolgozott. 1982-ig minimumnyugdíj volt érvényben, ez azonban sok olyan nyugdíjast is támogatott, aki kevés ideig dolgozott, de jó pénzért, tehát támogatása nem volt indokolt. Célszerű lenne azonban egy olyan minimális nyugdíjat bevezetni, amely a szegénységi küszöb 60 százalékát biztosítaná 20 szolgálati idő esetén, és 100 százalékát 40 év szolgálati idő esetén.

Özvegyi nyugdíjak kiegészítése. Az Egyesült Államokban az özvegyek, túlnyomórészt nők, életszínvonala 30 százalékkal zuhan, amikor megözvegyülnek. Ezzel függ össze, hogy a nyugdíjas házaspároknak csak 5, de az özvegy nyugdíjasok 15 százaléka él szegénységben. Korábbi tervekhez hasonlóan, a Diamond-Ország-szerzőpáros javaslata a következő: a) a szerény járadékú házaspárok túlélői nyugdíját emeljék az együttes járadék 75 százalékára. Költségsökkentésként ez a lehetőség csak olyanokra vonatkozna, akiknek a túlélői nyugdíja kisebb, mint az átlagkeresetűek nyugdíja. b) A magasabb keresetűek esetében az együttes járadék 75 százalékát korlátozás nélkül megadnák, de

előzőleg annnyival csökkentenék együttes nyugdíjukat (amit egyikük elhunytáig kapnak), amiből átlagosan kielik az emelés.

A rokkantsági és árvasági nyugdíjak emelése. A tb-reform káros hatásától még egy fontos társadalmi csoportot meg kell védeni: a rokkantsági nyugdíjasokat és az árvákat. Mivel a nyugdíjak árindexálásának káros hatása itt kivételes erővel mutatkozik meg, érdemes *Diamond–Ország* [2004] rokkannyugdíjra vonatkozó táblázatát teljes egészében közölni (3. táblázat).

3. táblázat

Rokkantsági nyugdíjak és megrokkánási kor: 2003-ban átlagkeresetű 25 éves egyén esetén

Megrokkánási kor	Reálnyugdíj (2003. évi dollár)
30	15,4
35	16,3
40	17,2
45	18,1
50	19,1
55	20,1

Forrás: Diamond–Ország [2004] 6-4. táblázat (109. o.).

Tehát aki 30 éves korában rokkan meg, az 33 százalékkal kevesebb nyugdíjat kap évente, mint aki 55 évesen rokkan meg, mert kiesik az átlagkereseteket követő átlagos nyugdíjemelkedésből! *Diamond–Ország-szerzőpáros* kombinált ár- és keresetindexálással tompítaná a lemaradást, s összességükben megvédené a rokkantnyugdíjasokat a tervezett járadékcsökkentéstől. Ugyanezt a megoldást választaná az árvák számára is.

Az infláció elleni védelem teljessé tétele. A tb-járadékok infláció elleni védelmét, az árkövető indexálást először 1972-ben vezették be. Maradt azonban egy rés: a nyugdíj kiszámításához alkalmazott valorizált átlagkereset meghatározásában a 60 és 62 év közötti kereset és árnövekedés kimarad. Kismértékű inflációk esetén ez a rés nem nagy, de az 1980–1981-es évpár esetén majdnem 25 százalékos lenne a veszteség. Ha csak egyszerűen pótolnák a hiányzó indexálást, akkor minden esetben növelnék a járadékokat. Mivel nem ez a cél, ezért azt javasolják, hogy a járadékkulcsokat előzetesen a várható infláció mértékében csökkentsék.

Következtetések. A tb-reformnak nemcsak a hosszú távú egyensúlyt kell helyreállítania, de a legsérülékenyebb nyugdíjasok járandóságát is rendeznie kell. Ezeknek az intézkedéseknek az összehatása a keresettőmeg 0,43 százaléka (vö. 2. táblázat), ebből a minimumnyugdíj rendezése 0,14 százalék, az özvegyiségi nyugdíjak rendezése 0,08 százalék, és a rokkantsági és árvasági nyugdíjaké 0,21 százalék, mindhárman negatív előjellel.

Bevételek és kiadások. E cikk kereteit meghaladja, hogy részletesebben ismertessük, hogyan alakulnak a bevételek és kiadások a reform nyomán (*Diamond–Ország* [2004] 7. fejezet). Mindössze a legfontosabb tényeket emeljük ki, először egymástól elszigetelten, majd összesítve.

a) A társadalombiztosítási hagyatéki adó bevezetése miatt a tartalékalap nem tűnne el 2040 körül, hanem a belátható időn belül a mindenkori évi keresettőmeg kétszerese körül stabilizálna.

b) Minél fiatalabb valaki 2004-ben, annál többet veszít a várható élettartam növekedése miatt: a jelenleg 35 évesek 1,8 százalékot, a jelenleg 15 évesek pedig 4,2 százalékot (*Diamond–Ország* [2004] 7-1. táblázat, 117. o.). Eközben a járulékkulcs 12,4 százalékról 13 százalékra emelkedne.

c) A növekvő kereseti egyenlőtlenségeket ellensúlyozó reform hatására a 2003. évi dolláron számolt, átlagosan változó jövedelmek esetén, évi 40 ezer dollárig nincs járadékcsökkenés, 50 ezer dolláros jövedelemnél 1,6 százalék a csökkenés, a maximális befogadott 87 ezer dolláros kereset esetén pedig 8,7 százalék a jelenlegi szabályokhoz képest.

d) A társadalombiztosítási hagyatéki adó bevezetése miatt a járulékkulcs 2055-re 13,5 százalékra emelkedne, az átlagkeresetű dolgozó nyugdíja – a teljes járadék – a jelenleg 55 éves esetén változatlan maradna, a jelenleg 15 éves esetén viszont 8,6 százalékkal csökkenne.

Fontosabb a kombinált hatások elemzése. Az áttekinthetőség és a tömörítés kedvéért a 4. táblázatban egybefoglaljuk a minimális, az átlag- és a maximális keresetű dolgozók nyugdíjváltozási mutatóit a jelenlegi, fenntarthatatlan törvényhez képest (*Diamond–Ország* [2004] 7-10, 7-9. és 7-11. táblázat, 127–129. o.)

4. táblázat
A reformok hatása kereset és életkor szerint

	Jelenleg 35 éves		Jelenleg 15 éves	
	2003. évi ezer dollár	százalékos eltérés a törvényhez képest	2003. évi ezer dollár	százalékos eltérés a törvényhez képest
Minimumkereset		6,8		–2,1
Átlagkereset	18,2	–4,5	20,7	–12,4
Maximumkereset		–12,8		–20,1

Figyeljük meg, a szerzők milyen bátran csoportosítanak át nyugdíjat a magas keresetűektől az alacsony keresetűeknek. Háttérként bemutatják, mi a hatása, ha a Bush-kormányzat ideiglenesen bevezetett, főleg a gazdagoknak kedvező adóreformjai tartósan életben maradnak, de ezt nem ismertetjük.

Összehasonlítás az elnöki bizottság tb-módosítási javasolataival. Ezen a ponton röviden kitérünk az elnöki bizottság tb-módosítási javaslatára, és összehasonlítjuk a Diamond–Ország-tervvvel. Az elnöki bizottságnak meg volt tiltva, hogy a járulékkulcsok növelését mérlegelje, és egyoldalúan a járadékok csökkentésére kellett korlátoznia javaslatait. „Zseniális módon” egy olyan megoldást alkalmazott, amelyet az átlagpolgár meg sem ért: a nyugdíj megállapításakor figyelembe vett átlagkereset kiszámítását a világszerte alkalmazott kereseti valorizáció helyett az árindexeléssel cserélné fel. Bár az Egyesült Államokban hosszú távon és reálértékben ugyancsak lassan nőnek az átlagkeresetek, de az évi 1-1,5 százalékos valorizáció megszüntetése jelentősen csökkentené a nyugdíjak keresetekhez mért, relatív értékét. (Az Egyesült Államokban a szegénységi küszöböt egyébként eleve reál-, és nem pedig relatív értékben számítják!) A 5. táblázatban ismertetjük a különbséget a Diamond–Ország-szerzőpáros és az elnöki bizottság járadékcsoökkentési tervei között, a rövidség miatt az átlagkeresetű dolgozóra szorítkozva. A három bizottsági terv közül az első külön forrásokat is igényel, ezért ezt figyelmen kívül hagyjuk.

Természetesen a Diamond–Ország-terv is fokozatosan csökkenti a hagyományos tb-nyugdíjat a jelenlegi szabályhoz képest, de jóval kisebb mértékben, mint a bizottsági modellek bármelyike. Ugyanakkor növeli a tb-járulékkulcsot, tehát nagyobb terhet rak a dolgozók vállaira, ellentétben az elnöki bizottság terveivel. Tényleg zseniális az elnöki terv, mert a radikális csökkentést ügyesen elrejti. Mire a nyugdíjasok észbe kapnának, már késő lenne.

Ilyen típusú reformmal az egymást követő brit kormányzatok már 1980 óta szinten

5. táblázat

Az átlagos keresetű dolgozó hagyományos nyugdíjának csökkentése különféle reformok esetén, a jelenlegi szabályhoz képest, százalékban

Életkor 2004 végén	Diamond–Ország-terv	2. modell	3. modell teljes járadékú életkor	3. modell minimális életkor
55	0,0	-3,0	-1,5	-11,3
45	-0,6	-3,9	-2,0	-11,8
35	-4,5	-20,6	-10,9	-19,8
25	-8,6	-28,2	-15,2	-23,7
15	-12,4	-35,1	-19,4	-27,5
5	-16,6	-44,3	-23,3	-31,0
0	-17,7	-44,2	-25,2	-32,7

Forrás: *Diamond–Ország* [2004] F-1. táblázat, 220. o.

tartják az állami nyugdíjkiadásokat, „csupán” a rászorultsági segélyeket kénytelenek jelentősen emelni, egyúttal aláásva a kiskeresetűek önkéntes nyugdíj-megtakarítási érdekeltiségét. Ezt még az elnöki bizottság sem akarja, ezért a legkisebb nyugdíjak esetén tovább növelné a degressziót.

Egyéni számlák? *Diamond–Ország* [2004] külön fejezetben (8. fejezet) és függelékben (Appendix F) foglalkozik a parametrikus tb-reform alternatíváival: mindenekelőtt a tb-nyugdíjrendszer részleges vagy teljes tőkésítésével és magánosításával. Bush elnök az általa kinevezett reformbizottságnak a következő keretet szabta: meg kell őrizni a jelenlegi tb-rendszer felosztó-kirovó és degresszív jellegét, de lehetővé kell tenni, hogy az érdekeltek *önkéntes alapon* járulékaik egy részét (mondjuk a keresetek 4 százalékát, de maximum évi 1000 dollárt) egy valódi (nem eszmei) nyugdíjszámlára fizessék be, tb-nyugdíjuk megfelelő csökkentése mellett. Itt kizárólag az elnöki reformbizottság 2. csomagját körvonalazzuk: mivel meg akarják őrizni a tb-rendszer degresszivitását, a csökkentés nem járulékarányos lenne, mint például a magyar reform esetén, hanem például 2 százalékos reálkamatlábba csökkentenék az életjáradék alapjául szolgáló eszmei tb-nyugdíjtőkét. Ha a magánnyugdíjak tényleges reálhozamai 2 százaléknál nagyobbak (és ez a tervezők számára nem kétséges), akkor a hozamtöbblet növeli az együttes kötelező nyugdíjat, mert kevésbé csökken a tb-nyugdíj, mint amennyi a bevezetett magánnyugdíj. (Emlékeztetünk arra, hogy előzőleg a parametrikus reform már jelentősen lecsökkentette a korábbi, ám teljesíthetetlen tb-nyugdíjígéretek, de most a privatizálási hatásra gondolunk.)

A 6. táblázat az átlagos, kétkeresős házaspár esetén hasonlítja össze a két javaslatot. Megjegyezzük, hogy a vegyes rendszer magánnyugdíja sokkal kockázatosabb, mint a tb-nyugdíj. Jelenleg nincs egyetértés abban, hogyan kell ezt figyelembe venni. Két szélsőség lehetséges: 1. nem vesszük figyelembe az eltérő kockázatot, 2. teljes mértékben figyelembe vesszük a kockázatot. A valóság a két szélsőség között van, valószínűleg közelebb a 2. esethez, mint az 1. esethez.

Bár más találásban, a táblázat 2. és 3. oszlopa tulajdonképpen csak ismétlés az előző táblázathoz képest, a 4. és az 5. oszlop számainak értelmezését szolgálják. Figyeljük meg, hogy milyen nagy szerepet játszik a 2. bizottsági reformterv megítélésénél a kockázat számítása. Ha nem törődünk a kockázattal, akkor a jelenlegi nyugdíjszabályhoz képest nem túl nagy a vegyes rendszerbeli csökkenés, kivéve a 2075-ös 20 százalékot. Ha azonban a kockázatihozam-többletet teljesen leírjuk, akkor a magánosítás nem segít,

6. táblázat

Nyugdíjcsökkentési változatok az átlagos, kétkeresős házaspár esetén, a jelenlegi szabályhoz képest, százalék

Mikor lesz 65 éves?	Diamond- Ország-terv	2. modell hagyományos	2. modell vegyes: kockázat elhagyva	2. modell vegyes: kockázat levonva
2012	-0,0	-0,9	0,0	-0,5
2022	-0,6	-9,9	-6,1	-8,5
2032	-3,7	-18,2	-8,3	-15,2
2042	-7,8	-25,7	-5,9	-20,5
2052	-11,7	-32,5	-6,3	-26,1
2075	-19,7	-45,9	-20,5	-39,6

Forrás: Diamond-Ország [2004] F-2. táblázat, 222. o.

folyamatosan szélesedik az olló a jelenlegi, a Diamond-Ország-féle és a vegyes rendszer nyugdíja között.

A bizottság csökkenteni akarja a kötelező nyugdíj életjáradékosítását. Lehetővé tenné, hogy akinek az együttes nyugdíja átlagos élettartammal számolva meghaladja a szegénységi küszöböt, az nyugdíjba vonulásakor egy összegben kivehessen a magánszámlájáról annyi pénzt, hogy az említett korlát fennmaradjon. Ez a terv sokkal „liberálisabb” a magyar normajáradéknál, mert még egy jól kereső egyénnek is megengedné, hogy garantált nyugdíja a szegénységi minimumra süllyedjen. Ez a szabadság már megbosszulta magát Chilében és Ausztráliában, érthetetlen, hogy miért ragaszkodnak hozzá az amerikai elnök reformerei. (Csak nem ezzel akarják megnövelni a lakossági megtakarításokat?)

Az elnöki bizottság figyelemreméltó javaslattal él a nyugdíjalapok működési költségeinek minimalizálásával kapcsolatban, hiszen ezek a költségek különösen a kis járulékok esetében okozhatnak súlyos károkat. A járulékbefizetés továbbra is központosítva történne, és csak évente utalnák át a járulékokat az egyéni számlákra. De a kicsiny (például 5000 dollár alatti) számlákat központi kezelésbe tartanák, amíg nem érnek el egy olyan összeget, amelyet már érdemes magánalapnak kezelnie.

Hangsúlyozzuk, hogy az átlépés önkéntes, ezért garanciamentes. Mivel a tervezet az átlépést nem bünteti (a korábbi rendszer befizetései nem vesznek el), nincs olyan egyszerű lehetőség az átlépők körének a meghatározására, mint az 1998. évi magyar nyugdíjreform esetében. A tervezet teljesen nyitva hagyja az átlépők arányát, ezzel tág teret hagy az áttérési költségek becslésére.

Emlékeztetünk a dolgozat elejére, ahol bemutattuk, hogy az Egyesült Államokban a tb-nyugdíjrendszer mellett jelentős magánnyugdíj-rendszer létezik, amely azonban nagyon különböző súlyt képvisel a dolgozók és a nyugdíjasok különféle csoportjaiban. A 7. táblázat jó áttekintést ad a *szolgáltatással meghatározott* (DB) magánnyugdíjakkal szemben egyre fontosabbá váló, *járulékkal meghatározott* (DC) magánnyugdíjakkal és az úgynevezett IRA számláknak a háztartási jövedelem szerint eloszlásáról.

Hasonló kép alakul ki, ha csak a nyugdíjazás előtt álló, 55–59 év közötti családfőjű háztartásokat tekintjük, csupán a megtakarítások értéke duplázódik meg (*Diamond-Ország* [2004] 8–2. táblázat, 139. o.).

Érthető, hogy az amerikai tb-rendszer részleges magánosítási tervezetei a meglévő magánrendszerek kiterjesztéseként képzelik el az átalakítást. Figyelemre méltó, hogy az egyébként nagyon merész Diamond-Ország-szerzőpáros a fennálló magánnyugdíj-rend-

7. táblázat

Járadékkal meghatározott (DC) magánnyugdíjak háztartási jövedelem szerint eloszlása, 2001

Jövedelem- percentilis	Medián jövedelem (ezer dollár)	DC-vel rendelkezők aránya (százalék)	Medián DC-állomány (ezer dollár)	Arány az összes állományban
0–20	10,3	13,3	0	1,1
20–40	24,4	33,3	0	3,5
40–60	39,9	53,4	0,8	8,8
60–80	64,8	74,4	16,6	18,9
80–90	98,7	84,9	36,0	17,3
90–100	169,6	88,3	102,0	50,4
Összesen	38,9	52,2	0,6	100,0

Forrás: Diamond–Ország [2004] 8-1. táblázat, 138. o.

szert nem bírálja, például a gazdagoknak kedvező adókedvezménye miatt, azt egyszerűen adottságnak tekinti. Azt azonban megjegyzik, hogy 1995–2000 között a jogosultak befizetési szándékainak csupán a 3-4 százaléka ütközött az ottani viszonylatban szerény (például az IRA évi 2000 dolláros) felső határába.

Érdemes meghallgatni, hogy a szerzők miért ellenzik a magánosítás kiterjesztését. *a)* A legtöbb radikális reform, beleértve az elnöki bizottság tervét, úgy képzei el az egyéni számlák bevezetését, hogy ezzel párhuzamosan a tb-nyugdíjakat jelentősen csökkentik. Ekkor azonban előbb épülnek ki az egyéni számlák, mint ahogy csökkennek a tb-járadékok, tehát egy több évtizedig elhúzódó, komoly átmeneti egyenleghiány adódik. *b)* További probléma, hogy megnőne a járadékok kockázata. Átéltve a 2000-ben elkezdődött tőzsdeválságot, ma már talán nem olyan rejtélyes, miért nem tartja mindenki a hosszú távú befektetését részvényekben. De növekedne az életjáradék kockázata, a már említett élettartam-kockázat mellett az infláció miatt. (Nem tudom megállni, hogy ne ütköztessen ezzel a véleményem az ellenkező irányzat vezérének, Martin Feldsteinnek egykori értékelését: „A jelenlegi megoldás – amelyben a magánnyugdíjak tisztán nominálisak – lehet, hogy optimális a tb-nyugdíjak indexálása mellett.” *Feldstein* [1983] 211. o.) *c)* Kérdés, hogy mennyire érezné magáénak az egyéni számláját az a kiskeresetű dolgozó, akinek évi 400 dolláros befizetését körülbelül 10 évig egy állami számla kezelné, lásd fentebb. *d)* A kisjövedelmű dolgozók nagyon keveset tudnak a befektetések módszertanáról, tehát gyámságra szorulnak.

Befejezés. A legjobb amerikai hagyományoknak megfelelően, szerzőink nem elégednek meg azzal, hogy végigmondják elképzeléseiket. Külön fejezetben (9. fejezet), 28 oldalon keresztül igazi *kérdéseket* tesznek fel, és igazi *válaszokat* adnak. Egy ilyen rövid ismertetésben nincs hely a *következtetések* ismertetésére. Talán elegendő annyit megjegyezni, hogy viszonylag mérsékelt reformról van szó, amely jelenlegi ismereteink szerint egyszer s mindenkorra megoldaná az amerikai tb-rendszer problémáit. A könyvet egy *végző* zárja.

Az elnöki bizottság jelentésének távirati ismertetésekor láthattuk, hogy a jelenlegi amerikai kormányzat az önkéntesen választható, kötelező vegyes rendszer irányban keresi a megoldást. Kérdés, hogy a politikai harcban melyik álláspont győz, illetve milyen kompromisszum alakul ki. A szakértők biztosra veszik, hogy amennyiben Bush-t újrávalasztják 2004 novemberében, az amerikai tb-nyugdíjrendszert „magyar módra” részlegesen feltőkésítik és magánosítják. Figyelemre méltó, hogy a reform melletti „hívó” szavak is hasonlóak: például az, hogy a magánszámlán felgyűlt tőke *örökölhető*. (Az persze

homályban marad, hogy a privatizált résznek megfelelő hozzátartozói járadék eltűnne, és ez súlyos csapást jelentene a kisjövedelműeknek.)

Értékelés. Ismertetésemmel érzékeltetni szerettem volna, hogy milyen kiváló könyvről van szó. Szemben sok más írással, *Diamond–Ország* [2004] a földön marad, és a többség számára fontos kérdésekre összpontosítja a figyelmét. Három bíráló megjegyzést azért tennék a könyvvel kapcsolatban, mindhárom elmondható a többi írás esetében is.

a) A megtakarítások elemzésekor *Diamond–Ország*-szerzőpáros elsiklik a *jelzálogkamat* adómentessége fölött. Az Egyesült Államokban az olcsó hitel legkézenfekvőbb forrása a folyamatosan megújított jelzáloghitel. A bankok hatalmas plakátokon hirdetik a *home equity loant*, amelyből lakáson kívül gépkocsit, tartós fogyasztási javakat, tandíjakat lehet fizetni. Tehát közvetlenül vagy közvetve, magánnyugdíj-járulék is fedezhető jelzáloghitelből, amely elég jelentős mértékben mentes az személyi jövedelemadótól. Elegendő a konzervatív, de kritikus brit gazdasági hetilapot olvasni, amely rendszeresen figyelmeztet a lakásárak buborékszerű emelkedésére és az ebből hitelezett fogyasztás kockázataira. Ezért sem igaz *Feldstein* [1974] híres tétele: a tőkésített nyugdíjrendszer bevezetése növeli a megtakarításokat (vö. *Vittas* [1997]).

b) Az amerikai gazdaság makroökonómiai elemzésekor szóba sem kerül a *külső adósság felhalmozódása*. Ismert, hogy az 1980-as évektől kezdve az Egyesült Államok egyre nagyobb mértékben külső forrásokból fedezi a megtakarításait. Bár a világrendszer központi államaként ez Amerika számára nem jelent olyan súlyos terheket, mint amilyent más államok számára jelent(ene) (vö. *Mann* [2003]), de azért nem is lehet teljesen eltekinteni az eladósodási folyamattól, hiszen a megnövekedett terheket Amerika jövő korosztályainak kell fedeznie.

c) Érdekes módon a nemzetközi irodalomban, de még az egyébként kritikus *Diamond–Ország* [2004] könyvben is elsikkadt, hogy a *szolgáltatással meghatározott* (DC) magánszámlák minden munkahelyváltozás esetén megszűnnek, és nyugdíjba vonulás esetén a tőkék egy összegben felvehetők. Bizonyos körülmények (betegség, lakásvétel stb.) esetén a dolgozó bármikor büntetlenül hozzáférhet nyugdíjszámlájához. A magánszámlák egyik neves híve csak a legutóbbi cikkében (*Poterba* [2003] 399. o.) mutatott rá arra, hogy a nagyvállalatok jelentős részében az ott dolgozók egyéni portfóliójában az illető vállalat részvényei túlzott szerepet játszanak: például a dolgozók több mint egynolcada nyugdíj-megtakarításának legalább a 60 százalékát saját vállalata részvényeiben tartja – önként vagy kényszerből. Miközben állandóan azt halljuk, hogy a magánpénztár egyik legfontosabb előnye, hogy megosztja a kockázatot az állami nyugdíjrendszerrel, a kereseti és a nyugdíjkockázatot megengedhetetlen mértékben összekapcsolódik a vállalati magánnyugdíjalapokban.

Hazai tanulságok

Itt meg is állhatnánk, a könyvismertetést és a rövid értékelést befejeztük. A címben azonban magyar szempontú ismertetést ígértem, s ez a hazai tanulságok levonására kötelez. (A magyar nyugdíjrendszerről szóló legfrissebb irodalomból kiemelem *Augusztinovics és szerzőtársai* [2000] és [2002], valamint a *Bányár–Mészáros* [2003] könyvet.) Közvetlen hazai tanulságokat a két ország és a két nyugdíjrendszer alapvető különbsége miatt nem lehet levonni. Közvetett tanulságokat azonban levonhatunk: konkrét és általános tanulságokat egyaránt.

Általános tanulságok

Kezdjük az általános tanulságokkal! Elsőként a *stabilitást* említeném. Az amerikai nyugdíjrendszer sem született tökéletesnek. 1972-ben például tévedésből olyan indexálást vezettek be, amely a szándékoltnál sokkal jobban növelte a nyugdíjak reálértékét. Mire 1977-ben a hibát kiigazították, beköszöntött a tb-válság, amelyet csak 1983-ban tudtak megoldani. Igaz, ez a megoldás olyan jól sikerült, hogy azóta is működik, főbb paramétereit tekintve változatlanul és hosszú távra előre meghirdetetten, simán változik.

Érdemes ezt a stabilitást a magyar nyugdíjrendszer instabilitásával összehasonlítani. Szinte nincs olyan év, amikor váratlanul jelentős változtatás ne történne a nyugdíjrendszerben.

Második tanulságként említem, bár nem független a stabilitástól, hogy az Egyesült Államokban az egymást követő kormányzatok időnként *reformbizottságokat* hoznak létre, amelyben elismert tudósok és szakértők vesznek részt. A bizottságok nyilvánosságra hozzák javaslataikat. A bizottsági tagoknak módjuk van saját véleményük kinyilvánítására, cikkekben és könyvekben való publikálásukra, s a kormányzattól független költségvetési hivatal hitelesíti a számításokat.

Természetesen Magyarország sokkal kisebb, mint az Egyesült Államok, ezért relatíve sokkal drágább egy ilyen bizottságosdi. De azért nem lenne szabad megfélekezni e nyilvánosság előnyeiről. Nálunk ilyen számítások alig láttak napvilágot: egy parametrikus reformjavaslatot ismertetett *Augusztinovics–Martos* [1995], a vegyes rendszert alámasztó számításokat *Palacios–Rocha* [1998].

Konkrét tanulságok

Még több a konkrét tanulság. Számomra a legnagyobb tanulság, hogy *nem lehet csupán átlagokkal számolni*: átlagkereset, átlagnyugdíj, átlagéletkor stb. Mivel a legtöbb rendszer nem homogén lineáris (mindenütt van például nyugdíjplafon), és az egyes változók sztochasztikusan nem függetlenek egymástól, sőt, erősen korrelálnak egymással, átlagok alapján téves következtetésekre jutunk. Például a 65 éves korban várható halandóság a szegények és a gazdagok között nemcsak nagy, de a növekvő is. Ezért statisztikusan a gazdagoknak kedvez, ha a társadalombiztosítás a havi keresetekkel arányos havi nyugdíjat fizet. Elkerülhetetlenül fölvetődik a kérdés: vajon helyes volt-e, hogy az 1998-as reform fokozatosan megszünteti a degressziót. Persze az eredeti magyar tb-reformtervek szerint a nyugdíjak jelentős részét egyenjára alakjában fizették volna, de a második pillér bevezetése erre nem hagyott helyet. További két fontos érv szölt a keresetarányság erősítése mellett:

a) a jelenlegi járulékfizetési fegyelem mellett Magyarországon az arányosság az egyetlen eszköz, amely valamennyire is féken tartja a jövedelemeltitkolást, illetve nyugdíj-megvonással bünteti a „titkolózókat”;

b) a vegyes rendszerbe való átlépés önkéntessége és a társadalombiztosításbeli újraelosztás fenntartása, sőt erősítése lehetetlenné teszi a két pillér közti arányosságot; az újraelosztás vesztesei automatikusan átlépnének a vegyes rendszerbe, pótolhatatlan úrt hagyva maguk után. Hadd említsük meg *Kotlikoff* [1996] megfigyelését: „Minél gyengébb a járulékok és a nyugdíjak közti határkapcsolat, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a társadalombiztosítás magánosítása hozzájárul a hatékonyságjavuláshoz.”

Ezzel elérkeztünk a *második tanulsághoz*: az *állami és a magánnyugdíj kapcsolatához*. Tapasztalataim szerint a magyar szakmai köztudatban hamis kép él az Egyesült Államok (és általában a fejlett országok) nyugdíjrendszeréről. Egyrészt alig hallunk az amerikai

tb-pillér erősen degresszív voltáról, másrészt a legtöbb magyar közgazdász feltételezi, hogy az amerikai dolgozók többségének jelentős magánnyugdíj-befektetése van. Az ok egyszerű: akiket mi személyesen ismerünk, azoknál tényleg ez a helyzet. A 7. táblázat szerint azonban a mediándolgozónál mindössze 800 dolláros befektetés van, egy-két heti átlagkereset összege.

Itt érdemes röviden kitérnünk a Világbank elképzelése és az 1998-as magyar nyugdíj-reform *logikai kapcsolataira*. Ismert, hogy a Világbank szinte az egész világ számára egy olyan hárompilléres reformot javasolt, amelyben az első pillér egy szerény és nagymértékben egyenlősítő tb-rendszer, a második pillér a domináns, tőkésített és egyéni számlán alapuló magánrendszer, végül a harmadik pillér a második pillér önkéntes és adókedvezményekkel támogatott változata (*World Bank* [1994]). Miközben az akkori magyar (és lengyel) kormányzat szavakban a Világbank mestertervére hivatkozott, egy egészen más tervet dolgozott ki és valósított meg (*Palacios-Rocha* [1998]). Az első pillér maradt a domináns, és a meglévő degresszív elemeket a kormányzat nemhogy erősítette volna, hanem fokozatosan (illetve azonnal) kiküszöbölte, és a második pillér viszonylag szerény maradt. Egyes nézetek szerint, amelyekkel én is egyetértek, a magánpénztárak bevezetése sokkal inkább volt alkalmas arra, hogy aláássa az első pillérbe vetett bizalmat, mintsem hogy javítsa a munka- és tőkepiac működését (vö. *Augusztinovics és szerzőtársai* [2002]). A reform hívei szerint viszont az ellenlábasok akadályozták meg a nagyobb léptékű privatizálást és feltőkésítést, továbbá a látványos magánosítás nélkül lehetetlen lett volna bevezetni a parametrikus reformokat.

A harmadik tanulságot kérdésként fogalmazom meg. Valóban olyan jól működnek a tőkésített magánnyugdíj-rendszerek? Hogyan védik tagjaikat az infláció ellen? Hogyan fizetnek rokkantsági és özvegyi nyugdíjokat? Elfogadva az 1998-as kétpilléres kötelező nyugdíjrendszer létét, választ kellene keresni a kérdésre: hogyan lehetne racionalizálni a magánpillér működését. Nyíltan ki kellene mondani, hogy „inflációbiztos” uniszex járadékot csak egy központosított szerv tud fizetni, tehát a felhalmozási szakasz végén egye-síteni kellene a nyugdíjtőkéket, és állami kezelésű életjáradékokat kellene fizetni. A rokkantsági és hozzátartozói nyugdíjokat egy külön tb-pillérbe kellene tartani, és a tb- és az állami nyugdíjjáradékok közti 3:1 arányt az öregségi nyugdíjakon belül a magánpillér súlyának a növelésével lehetne ellensúlyozni. Persze, ehhez fel kellene adni az állami megoldásoktól való idegenkedést, és le kellene mondani a magánnyugdíj örökölhetőségéről való buta frázisról.

Még mindig a magánnyugdíjagnál maradva: mi legyen az önkéntes magánnyugdíjakkal? Szabad-e ilyen jelentős adókedvezményt adni egy olyan magántevékenység támogatásához, amely csak nagyon lazán kapcsolódik az öregkori biztonsághoz, s amelyet főleg a nagyon gazdagok vesznek igénybe? Hasonlítsuk össze az amerikai félig önkéntes, félig kötelező magánnyugdíj-rendszert amerikai mértékben szerény korlátjait a magyar korlátokkal: az egyik tipikus amerikai változat évi 2000 dolláros felső határ körülbelül 1 havi amerikai átlagkereset, míg a magyar 433 ezer forintos érték még piaci árfolyamon is nagyobb érték, hát még a közelmúlt havi 100 ezer forintos átlagkeresetéhez képest!

Negyedik speciális tanulság az infláció elleni védelem. Ez amerikai viszonylatban nem túl jelentős kérdés, de a magyar vonatkozásban nagyon is az. Nem lehetne-e a járadékkulcsok lefelé való csökkentésével együtt teljessé tenni a keresetvalorizálást?

A további tanulságok levonását az Olvasóra bízom.

Hivatkozások

- AARON, H. J.–SHOVEN, J.B. [1999]: Should the United States Privatize Social Security? Szerk: *Friedman, B. J.* (Felkért hozzászólók: *R. Barro, D. M. Cutler, A. H. Munnell és J. Tobin.*) MIT Press, Cambridge MA.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA (szerk.) [2000]: Körkép reform után. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–GÁL RÓBERT IVÁN–MATICS ÁGNES–MÁTÉ LEVENTE–SIMONOVITS ANDRÁS–STÄHL JÁNOS [2002]: A magyar nyugdíjrendszer az 1998-as reform előtt és után. Közgazdasági Szemle, 6. sz. 473–517. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–MARTOS BÉLA [1995]: Számítások és következtetések nyugdíjreformra. Közgazdasági Szemle, 11. sz. 993–1023. o.
- BANYÁR JÓZSEF–MÉSZÁROS JÓZSEF [2003]: Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer. Gondolat, Budapest.
- BODIE, Z.–SHOVEN, J. B. (szerk.) [1983]: Financial Aspects of United States Pension Systems. Chicago University Press, Chicago.
- BOKROS LAJOS–DETHIER, J.-J. (szerk.) [1998]: Public Finance Reform during the Transition: The Experience of Hungary. World Bank, Washington.
- DIAMOND, P.–MIRRELES, J. [1978]: A Model of Social Insurance with Variable Retirement. Journal of Public Economics, 10. 295–336. o.
- DIAMOND, P.–ORSZAG, M. [2004]: Saving Social Security: A Balanced Approach. Brookings Institution Press, Washington DC.
- ESŐ PÉTER–SIMONOVITS ANDRÁS [2003]: Optimális járadékfüggvény tervezése rugalmas nyugdíjrendszerre. Közgazdasági Szemle, 2. sz., 99–111. o.
- FELDSTEIN, M. [1974]: Social Security. Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation. Journal of Political Economy, 82. 905–926. o.
- FELDSTEIN, M. [1983]: Should Private Pensions Be Indexed? Megjelent: *Bodie–Shoven* [1983] 211–230. o.
- GÁL RÓBERT IVÁN–SIMONOVITS ANDRÁS–TARCALI GÉZA [2001]: Korosztályi elszámolás a magyar nyugdíjrendszerben. Közgazdasági Szemle, 4. sz. 291–306. o.
- GEDEON PÉTER [2001]: Merre tart a német jóléti állam: Társadalombiztosítási alrendszerek Németországban. Közgazdasági Szemle, 2. sz. 130–149. o.
- GEDEON PÉTER [2003]: Nyugdíjreformok Angliában a XX. század végén. Megjelent: *Blahó András* (szerk.) [2003]: Elmaradottság – fejlődés – átalakulás. Tanulmányok Szentes Tamás akadémikus 70. születésnapja tiszteletére. BKÁE Világgazdasági Tanszék. 128–136. o.
- HOLZMANN, R.–STIGLITZ, J. (szerk.) [2001]: New Ideas about Old-Age Security: Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century. The World Bank, Washington.
- KOTLIKOFF, L. [1996]: Hogyan privatizáljuk a tb-nyugdíjrendszert? Közgazdasági Szemle, 12. sz. 1045–1071. o.
- MANN, K. [2003]: Az Egyesült Államok fizetési mérleghiánya és fenntarthatósága: távlatok. Közgazdasági Szemle, 10. sz. 891–910. o.
- MIRRELES, J. [1971]: An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation. Review of Economic Studies, 38. 175–208. o.
- MÜLLER, K. [2000]: A magyar nyugdíjreform politikai gazdaságtana. Megjelent: *Augusztinovics* [2000] 51–81. o.
- NÉMETH GYÖRGY [2003]: Esszé nyugdíjról, nyugdíjrendszerekről és nyugdíjreformról. Külgazdaság, 47. évf. 1. sz. 51–76. o.
- ORSZAG, P.–STIGLITZ, J. E. [2001]: Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems Megjelent: *Holzmann–Stiglitz* [2001] 17–56. o.
- PALACIOS, R.–ROCHA, R. [1998]: The Hungarian Pension System in Transition. Megjelent: *Bokros–Dethier* [1998]: Public Finance Reform during the Transition: The Experience of Hungary. World Bank, Washington, 177–216. o.
- POTERBA, J. [2003]: Employer Stock and 401(k) Plan. American Economic Review, Papers and Proceedings, 99, 398–404. o.

- PRESIDENT'S COMMISSION... [2001]: President's Commission to Strengthen Social Security. www.csss.gov/report/Final_report.pdf.
- SCHIEBER, S. J.–SHOVEN, J. B. [1999]: The Real Deal. Yale University Press, New Haven.
- SIMONOVITS András [2002]: Nyugdíjrendszerek: tények és modellek. Typotex, Budapest.
- STIGLITZ, J. E. [1988]: Economics of the Public Sector. Norton, New York–London, 2. kiadás, magyarul: a 3. kiadás átdolgozott változata: A kormányzati szektor gazdaságtana. KJK–Kerszöv, Budapest, 2000.
- VITAS, D. [1997]: Designing Pension Reform Programs: Lessons from Recent Experience. Working Paper Series, University of Ljubljana.
- WORLD BANK [1994]: Averting the Old Age Crisis. World Bank Policy Research Report Oxford University Press, Oxford.